

Simon Gregorčič.

Spisal Ksaver Meško.

imon Gregorčič! — Mož, ki je umeval in je tudi izpolnjeval kakor malokdo med nami veliko in največjo nalogo življenja, dano nam vsem, umevano od redkih, izpolnjevano od še manjšega števila izvoljenih: posvečevati življenje z molitvijo, s trpljenjem in z delom. Zato mu veliko naše spoštovanje! — Mož, ki je umeval, da je mrtva vsaka beseda, če ni posvečena z blagoslovom ljubezni; da je brez sadu vsako delo, če ni proniknjeno s silno toploto ljubezni; da je temna slednja steza, če ni razžarjena od plamena ljubezni; da razdira vsak trud in vsak napor, če ne izvira iz neizcrpnega, kakor večnost globokega vira ljubezni in se ne izteka v svojem dopolnjenju nazaj v svoj vir in v cilj in konec svoj — v Ljubezen samo. Zato mu velika ljubezen naših vdanih src. — Mož, ki me je podprl z marsikatero toplo besedo, bodrečo in tolažečo — zato mu velika moja hvaležnost . . .

✱

Začudeno pogleda včasí človeštvo, ker zazdi se mu, da je zaslišalo besede, kakršnih ni slišalo še nikoli dotlej. Začudeno pogleda, in zazdi se mu, da zre pred seboj velikana, stopajočega po zemlji in segajočega z orjaško svojo močjo do neba, v nebo samo. Da se trese ves svet pod mogočnim njegovim korakom, se dozdeva strmečim srcem.

Resnica je včasí, večkrat prevara. Res stopa včasí čez revno zemljo velikan, dotikajoč se neba, ki je izšel iz njega, pretresajoč s svojo močjo svet in ljudstva. A večkrat je fantom. Kar se je vzpenjalo ponosno in ošabno v skoro nedogledne višine, je lahek prah, dvignjen od nestalnih sap dnevnih mnenj in prijateljskih slavošpevov do neba. Danes je še v visočini, pod nebom, jutri prah v prahu . . . Gre mimo popotnik, opazovalec brez predsodkov in brez simpatij, postoji in se začudi poln strmenja:

„To se je dvigalo do neba! In glej, kako je vsakdanje, revno in — blatno!“

A pride mož, ki stopa tih in zamišljen svojo pot. Nikomur ni na poti, ne zadene se ob nikogar, od nikogar ne zahteva, naj se

mu ogne in naj naredi prostor široki njegovi oholosti. Nasprotno: ljudje, domačini in bratje, ki jim ni storil žalega vse življenje, ne v dejanju in ne v besedi in še v ponižnih mislih ne, se zaletavajo vanj zlobno in krivično, a on — trpi vdano. Kakor Semej Benjaminec v Davida kralja lučajo kamenje v mirno mimoidočega in ga ometavajo z blatom in klevetajo v besni jezi in slepi strasti zoper njega, a on — odpušča. Ker to dvoje: trpeti vdano in odpuščati, je najlepše maščevanje velikih duš.

Tako gre brez šuma in brez reklamnega vpitja svojo pot. Ko izpregovori, je mehka beseda njegova kakor beseda iz nebes, svetla in proroška, vžigajoča, blažeča, tolažeča in dvigajoča iz zemeljskega prahu. In slednja misel je kakor poltiha, neskončno lepa simfonija. Drhteč posluša svet, kakor v omamnem polsnu.

Tako stopa svojo pot. A ko pride ura, zapisana od vekomaj, in se napoti čudežni popotnik, tujec med tujci, na pot, ki se ne vrne po nji nikoli več, pogledajo plašno stoteri in tisočeri. In zadrhte stotera in tisočera srca: „Bil je na videz kakor nas eden, a glej, v resnici je bil maziljen poslanec božji . . .“

Ali ni bil tak on, ki je odšel ravnokar izmed nas? —

✽

Čas od leta 1888., od II. zvezka Gregorčičevih „Poezij“, do leta 1902., do III. zvezka „Poezij“, pomeni velik dolg narodu slovenskemu in velik deficit v narodovem zakladu. Odgovornost Gregorčičeva pred Sodnikom je bila zaradi tega dolga in zaradi velikega talenta, zakopanega od pesnika ob temnih in težkih dneh njegovega življenja, pač lahka. A kak bo odgovor onih, o katerih bi lahko govoril pesnik s svojim ljubljencem, sorodnim mu po duhu in po trpljenju, z Jeremijo, tem najizrazitejšim in najveličastnejšim pojavom med misleci in pevci-proroki stare zaveze: „In jaz sem bil kakor jagnje, ki ga ženo v mesnico . . . a delali so naklepe zoper mene in so govorili: Denimo strupen les v njegov kruh in iztrebimo ga iz dežele, da njegovo ime ne bo več v spominu . . .“ kak bo odgovor teh? —

Če je molčal pesnik s svojo polno, kipečo dušo, je molčal pač proti volji. In ko je molčal in je trpel ves narod ob tem molku, je trpel gotovo pesnik največ. Tako je rodila kletvica nasprotnikov stotero in tisočero prokletstvo na narodu in na pesniku samem.

✽

„Kaka je danes Soča?“ — me je vprašal pesnik 8. novembra preteklega leta, ko sva večerjala v preprosti njegovi sobici z vso naglico, da ne zamudiva Kubelikovega koncerta. — „Je pač kalna?“

„Da, kalna. A danes pred mesecem, 8. oktobra, je bila čudovito krasna. Vso pot smo stali ob oknih in smo se čudili ti prelestni lepoti.“

„Ali ste bili oktobra v Gorici?“

„Bil.“

„A niste prišli k meni, niti pisali niste, da pridete.“

„Ni bilo mogoče. Odločil sem se nenadoma za pot. V Gorici pa sem bil le nekaj trenutkov in sem se odpravil takoj na Sv. goro. A na ulici sem Vas videl, od daleč.“

S čudovito izrazitostjo in jasnostjo se mi je vtisnila onega 8. oktobra v spomin visoka in vitka njegova postava. Tako jasno se je spominjam le izza prvega obiska na Gradišču. Spremljal je naju s p. Otokarjem, njegovim in mojim dobrim znancem, ki me je vpeljal pri njem, precejšnji košček pota nizdol od mirnega svojega Tuskula, kar se je ustavil in se opravičil, da hodi težko, in smo se poslovili. Ozrl sem se gotovo ob vsakem petem koraku in sem ga gledal, kako je stopal počasi, opiraje se ob palico, gori proti domu. In še danes se mi zazdi večkrat, posebno izrazito in živo je bilo to pričakovanje prve dneve po pogrebu, da prihodnji hip zazrem kje, tam preko na cesti, na poti proti župnišču, ob oglu kje, ki stopi nenadoma izza njega, ono visoko, temno postavo, ki je naredila vsakikrat tako globok vtisk name, in ono resno, prijetno lice, kakor sem ga zazrl pred leti ob krasnem pomladanskem popoldnevu prvokrat, nekako plah in zbezan, ko mi je stopil nepričakovano naproti iz pritlične izbice svojega doma — iz knjižnice. Ono resno, a vedno blago lice, ki se mi je vtisnilo tako globoko in neizbrisno v dušo tudi ob onem zadnjem večeru, ko je menil miren in vdan: „Eno je dobro: smrti se ne bojim, pripravljen sem.“ Nekako presenečen sem mu zastrmel v oči. Opazil je pač moje začudenje in je menil z lahkim, od vdanosti, odpovedi in od mnogih razočaranj posvečenim in blagoslovljenim smehljajem: „Če dočakate mojo starost, se umirate pač tudi vi in boste sodili ravno tako.“

Molče sem sklonil glavo; a srce je bilo nemirno . . .

„In oktobra, pravite, je bila Soča zelo krasna? — Res me veseli, da vam ugaja. Tudi je ni na svetu reke in vode s krasnejšo barvo. Še pisatelj „Ivana Zbogarja“, general Napoleonov, pravi, da je videl mnogo krasnobarvnih voda, a take še nikjer. In ta je videl nekaj sveta!“

Spomnil sem se, kako je citiral p. Otokar pri prvem obisku, ko smo govorili o Soči:

„Ogromna solza se mi zdiš,
a še kot solza krasna.“

In pesnik se je nasmehnil s svojim otroškonežnim in prijetnim smehljajem, kakor bi stal ob njenem bregu in bi strmel začuden in ves očaran in vzradoščen v prelestne skrivnosti njenih globočin, lepe in čudežne in nerazjasnive, kakor bi se zrlo v oko božje.

In Soči, ljubljenci njegovi, bi primerjal njegove pesmi; čistemu srčnemu izlivu krasnih, s tako vročo in koprnečo ljubeznijo ljubljenih planin čudovite izlive zdaj radostnega, še večkrat bolnega in trpečega, a vedno v svetem navdušenju kipečega, v najčistejšem ognju plamtečega in koprnečega velikega njegovega srca . . . Glej, lahke in preproste so kakor prve stopinje Soče; nežne, proseče kakor njeni valčki, ko se laskajo pestrim planinskim cvetkam ob bregovih; jasne in vesele kakor valovi Soče, noseči v doline dragemu znancu iz planin tople pozdrave dragih, ljubečih in ljubljenih; bajne kakor šepet in šelest valčkov v čudes polni, od neba z bogato obilnostjo blagoslovljeni kresni noči; nemirne in drhteče kakor valovi, bližajoči se globokemu slapu; zamolklo tožeče, od večne bridkosti, dušne tesnobe in lastne nemoči plakajoče kakor valovi, ko se prerivajo iztežka, s silo skozi tesno skalovje in se zaganjajo v silovitem, a nezmožnem naporu ob neomajne, nerazmakljive, nezrušljive pečine, ki hočejo zajeziiti prirodi, od vekov v veke od usode ji določeni tok in v preozke, v pretrde, v neusmiljene spone vkleniti prosto hčer planin, nevajeno okov in suženstva; nebeško lepe, kakor je nebeško lepo vodovje Soče baš v onih soteskah, da prime srce človekovo z neodoljivo silo in s komaj komaj krotljivim hrepenenjem in se vtisne v dušo s tako močjo in tako globoko, da ne pozabi te krasote nikoli več; otožne in žalostne, kakor je otožno in žalostno vodovje Soče, počasi tekoče po širni ravnini, polno hrepenenja po ostavljenem prostem gorovju, polno boli in žalosti, ker teče skozi molčeče, a v svojem molku do neba po osveti vpijoče grobovje — ogromna solza plakajočega nad grobiščem, a še kot solza nebeško krasna; pretresljive, veličastne, vse zmagujoče in brez odpora, ker brezuspešen je odpor, noseče s seboj s silno močjo visokih svojih zvokov in še velečastnejših misli, kakor Soča, ko zbere

moč vseh voda
 iz oblakov svojega neba,
 in kar jih v njenih je planinah,
 kar v cvetnih njenih jih ravninah,
 ko vse te pridrvi na plan
 in ko naraste v tok strašan . . .

Taka je „Soča“ sama, ko plava nad njo kakor angel apokaliptiški vzneseni duh pesnikov in ji z grandioznimi, kakor v marmor vklesanimi črkami piše veliko njeno nalogo in usodo njeno, bridko in žalostno.

Med zadnje bi uvrstil najkrasnejšo, morda najznačilnejšo in za velikega pokojnika najusodnejšo pesem „Človeka nikar“, ta veličastni pogovor revnega sinu zemlje in prahu z Večnim in Vsemogočnim.

Značilno je, da je spevana ta pesem na pokopališču. Telo poraženo in ponižano od teže in bolesti življenja v prah, prah med prahom, neznatni atom med atomi, a duh razpne in razmahne peruti mogočno in silno kakor nikoli popreje ne in ne nikoli pozneje in se dvigne kakor duh Joba trpina v uri največje bridkosti naravnost pred prestol Jehovin in prične z Najvišjim veličasten, srce in dušo pretresujoč pogovor, da mu potoži svojo bol, neumljivo svetu, neumevano od preplitvih src človeških, umljivo le Njemu, veselja in žalosti delilcu, da kakor blesteč biser na zlatem krožniku položi pred kraljevi njegov prestol veliko, vročo prošnjo trpeče in ranjene svoje duše . . .

Job je preklel v obupnem gnevu in v preveliki boli dan in noč in uro, ki se je reklo ob njih: „Človek je spočet!“ — in ki se je rodilo na svet in je zaplakalo v naročju materinem bitje, ki bi naj bilo prišteto mrtvim raje že v materinem telesu, a naš pesnik prosi in moli!

„Glej, Oče naš, pravečni, vsemogočni Stvarnik vseh bitij, ne ustvarjaj več človeka, prosim iz globočine srca! . . . Lilija naj vzklije na Tvojo besedo iz prasnovi, iz atoma, določenega od vekomaj za revno človeško bitje. Lilija naj vzklije, ki ne čuti ne hrepenenja in ne trpljenja, ki ji je neznana radost in neznano trpljenje, ki se ne vname ob uri blagoslovljeni ne v ljubavi in ne odpre srca ob uri temotni sovraštvu, ki ni primorana ne k težki odpovedi in ne more okusiti bridkega, morečega razočaranja, ki ji ne razjedajo srca in ji ne grenijo življenja nikoli ne dvomi in ne greh in ne kes. Vzklije naj na Tvoje povelje in se naj dviga v deviški svoji krasoti proti nebu — Tebi v čast! . . . Ptico pevko ustvari iz onega atoma, ki

poleti iz tihega gozdnega zavetja vsako jutro v višave — Tebi nasproti, ki peva dan za dnevom najlepše speve — Tebi v slavo! . . . Glej, Večni, Vsemoč sama, to ustvari! In dovolj Ti bo slave, dovolj češčenja velikosti Tvoji in Tvoji vsemoči. Zakaj vse bo v Tvojo čast — a greha ne bo nikjer! In nikjer ne bo boli, iz greha se rodeče, nikjer kesa, sledečega mu v hipu za vsako kratko minuto sladkosti. In dvomov, glej, ne bo več, dvomov o očetovski Tvoji ljubezni, o vekovečni dobroti Tvoji. In ne več upora proti Tebi, dozorevajočega ob mračnih in temnih in težkih urah v duši, z boljo in z obupom zastrupljeni . . .“

Resnično, visoka in čudežno lepa molitev je to, polna vere, upanja polna . . . Obračam se k Tebi, torej verujem v Te; torej si, sicer bi se ne zatekal k Tebi. Prosim Te, torej zaupam v Tebe, sicer bi Ti ne položil prošnje ob podnožje Tvojega prestola. Moč si: izpolniš lahko! Ljubezen si: izpolniš gotovo!

Kakor Job trpin je govoril tukaj pesnik z Bogom iz lica v lice; ne, bližji mu je bil: maziljenec in svečenik njegov. Kakor Kristus iz Nazareta mu je govoril, Kristus na vrtu Getsemani, Kristus na križu. Molitev je to, kakor molitev Boga-človeka, ponižanega na gori v prah: „Oče, naj gre ta kelih mimo mene . . .“ Glasan, pretresujoč vzklik trpljenja je in obenem izraz največje, najponižnejše vdanosti in izraz trdnega zaupanja, kakor vzklik Kristusa Nazarejca, visečega na križu: „Eli, Eli, lamma sabacthani? — Moj Bog, moj Bog, zakaj si me zapustil? . . . A Ti mi pomoreš, zaupam in vem.“

In kdo se dvigne zoper to molitev? Kdo se zgrozi nad tem vzklikom, bolesti prekipavajočim in zaupanja polnim, kdo poreče: „Anathema“? Dvignite roke h kletvici, povzdignite glas in na Sinu božjega zalučajte srditi svoj: proklet bodi! — Ne upate si? Bojite se, da bi vas zdrobil s strelo z nebes, s poslanko in deklo svoje pravičnosti, z maščevalko razplamtele svoje jeze? A nad človeka, njegovega brata, nad maziljenega njegovega služabnika in nad svojega brata ste se dvignili in ste ga udarili z besno jezo in brez usmiljenja — ker se ni mogel braniti. Kako nizko! A od nekdanj je bilo tako: Getsemani in Golgoto je imel pri nas še vsak pravi umetnik. In to je bilo kakor glas božji, ki je potrdil njegovo umetniško svečeništvo. Od nekdanj tako, je, in bo do konca dni, ker do konca dni ne izumre človeška zloba in zavist.

Blagoslovljen, kdor ima svoj Getsemani in svojo Golgoto, s srčno krvjo oškropljena . . .

*

10*

Govoriti o pesmih Gregorčičevih podrobno — prazno, nepotrebno delo!

A če vprašamo: Zakaj se dojmijo ti dostikrat povsem preprosti verzi s tako silo naših duš? — Ker je vsaka resničen vzklík srca, odlomek življenja!

Ker je živel, kar je pel, ker je trpel, kar je izplakal v zvonečih granesih, zato nam napolni dušo z boljo in s sočutjem Prešeren. Ker se je čutil vezanega in otesnjenega, a je bila vsa velika duša oživljeno hrepenenje po svobodi, zato so vzvalovili s tako gigantsko silo naša srca nekdanji umotvori Aškerčevi. Ker je šel v globočine srca in je dvignil iz njega vsa skrivna čuvstva, resnična, pristna in neponarejena, in jih je vlil v čudovito lepo posodo, zato nam segajo tako globoko v srce „Poezije“ Gregorčičeve.

In zato se nas dotaknejo tako malo, dotaknejo le kakor mimogrede, kakor tujci, verzi, ki jih dobivamo dandanes. Zbrani so z vseh vetrov, le ne zapeti iz globočine čutečih, neokuženih in nenašminkanih duš. Zato gremo hladno mimo mnogih naših pripovedovalcev in pozabimo čez noč, kaj smo brali zvečer. Ker kje je pretresal kdaj kdo srca čitateljev, če mu ni drhtelo samemu v boli in v sladkosti srce, ko je zamišljal umotvor, ko mu je vdihal kipeče življenje!

Srce od srca, duša od duše — in ves umotvor ožarjen z neponarejeno resničnostjo lastnih istinitih čuvstev, le taka umetnost more preživeti veke in ostati večno mlada in večno lepa.

In taka je umetnost Gregorčičeva.

✽

Pustite me umreti!

Morda bi zaprosil isto pred tridesetimi, štiridesetimi leti, ko je nastopil svojo pot, ako bi jo odgrnila tedaj pred njim milostna roka z vsem trpljenjem in z vsemi prevarami. Ker težko, da bi jo nastopil še enkrat, če bi bila še pred njim in bi jo poznal tako natanko, kakor jo je poznal v predsmrtnih dneh. In kje je pri nas umetnik s svojimi cilji, z lastno besedo, s ponosno dušo in z velikim, kipečim in odkritim srcem, ki bi nastopil svojo pot še enkrat! To pot, tako prazno veselja in solnca, vso oblateno od zlobe in zavisti. To pot, tako tesno ograjeno od človeške tesnosrčnosti in nizkotnega mišljenja enostranskih duš. To pot, ki stoje ob nji venomer tisočeri in vpijejo, nikdar siti, brez odmora: „Daj!“ A ko daje umetnik od lastnega bolnega srca, od trpeče duše, od lastnega

življenja radodarno in v obilici, kolikokrat sliši hvaležno: „Hvala!“ Ali ne tisočkrat češče: „Dal si premalo!“ — „Kako malo si dal, kako beraško skopo!“ — Ne pomislijo, da se izcrpa najbogatejši zaklad. Kako se ne bi srce, ki je dajalo tako obilno in tako krasnih biserov . . . Čemu torej oni pomilovalni, žaleči posmeh, ko pridejo na vrsto nekoliko motnejši dragulji, lažji, obrušeni morda z že slabotno roko:

„Aha, kako je reven! Vsi drugi, mlajši, naši ljudje, so bogatejši!“

Pri Gregorčiču tako, tako pri Aškercu. In vendar sta nam dala ta v petih desetletjih po Prešernu največ in najboljša. In čez vse, kar se povzdiguje danes samopašno do neba, se bo vračal naš narod vedno in vedno spet nazaj k veličastnim zakladom te izvoljene trojice . . .

Pustite me umreti!

Resnično, kaj bi naj dandanes med Slovenci tak umetnik, znatelj idealizma, svečenik in prorok ljubavi? — Dolgočasil se? Je predolgočasno! — Jezil se? Ni vredno! — Molčal k vsemu? Je težko! — Povzdignil v svarilo grmeči proroški glas? Ne kaže! Današnji naš svet hoče harlekinov, ne prorokov . . .

Torej?

Pustite me umreti!

To je čudovito krasna, brezprimerno prikladna sklepna vinjeta tega samega v sebi svetniško blagega in klasično skladnega, a po neumevanju v filozofskih sistemih otrdelih src in po zlobi človeški s tako pretresljivo tragiko blagoslovljenega življenja.

„Pustite me umreti, da si od gluposti in zlobe, ki zmagoslavno dvigata glavo vsepovsodi ob živečih in trpečih, odpočijem v večnem, neskajjenem miru božjem . . .“

In Gospod je uslišal zadnjo molitev svojega maziljenca. —

Tako je izzvenela visoka simfonija velikega življenja . . .

